

## **ВИВЧЕННЯ ФОНЕТИКИ І ГРАФІКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕЗІЇ)**

**Тамара Донченко**

*Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова*

Розглянуто методичні прийоми використання поетичних текстів як навчальних матеріалів з фонетики й графіки під час вивчення української мови як іноземної та як естетичних знаків культури.

*Ключові слова:* фонетика, орфоепія, графіка, дидактика, алфавіт, звуки, букви.

Українська мова – це національна мова, виразник і хранитель ментальності українського народу, його духовної культури. Серед мов світу вона вирізняється багатством лексики, фразеології, звукового й граматичного ладу, виражальних і художньо-образних засобів. Видатні люди не раз відзначали велич і багатство української мови, але найбільше світ захоплює милозвучність української мови, її фонетичний лад і багатство її виражальних засобів. Не випадково нині ця мова викликає такий інтерес у світі.

Мови насамперед відрізняються фонетикою. Особливе значення фонетики зумовлене тим, що звукове мовлення є основною формою існування мови. Навіть читаючи текст мовчки, ми кожне слово сприймаємо в його звуковій оболонці. Але особливо яскраво постає звучання поетичного мовлення. Саме поетичні тексти вирізняються фонетичною довершеністю, а чим досконаліша фонетика мовлення, тим природніше звукове вираження думки. І навпаки, недоліки звукового оформлення, фоностилістичні помилки утруднюють артикуляцію під час читання тексту, нерідко викликають недоречні асоціації й викривлення змісту.

Поезія душі виражається в ритмомелодиці вірша. Коли поети читають свої вірші, вони дуже чітко передають голосом їхній ритм. Стилістично значущим фонетичним засобом є словесний наголос, чергування наголошених і ненаголошених складів, що має для поетичного тексту естетичне значення. Словесний наголос у поетичному мовленні формує ритмічну структуру українського вірша, посилює його емоційність і художню виразність.

Сильним засобом виразності є рима, тобто композиційно-звуковий повтор як засіб створення краси звучання вірша й виділення художньо значущих слів. Чергування наголошених і ненаголошених складів і пов'язане з ними переважання в тексті коротких чи довгих слів впливає на милозвучність. Мовлення милозвучне, якщо багатоскладові слова чергуються з короткими. У цьому випадку наголошені склади розміщено не поряд, але і не надто далеко один від одного.

Вимога милозвучності мовлення – це не тільки вимога поетичного смаку, але й одна з вимог культури мовлення як науки про найвдаліше і найдоцільніше мовне вираження думки. Важливою при цьому є орфоепічна правильність вимови. Невдала

фонетична організація мовлення, ускладнена артикуляція, позбавлені гармонії звучання фрази, порушення орфоепічних норм заважають сприйняттю тексту на слух, справляють негативне враження на слухача. А в художній літературі, особливо поезії, милозвучність мовлення набуває ще й важливого естетичного значення.

Для милозвучного мелодійного мовлення, як правило, властива велика кількість дзвінких приголосних, сонорних і мала – глухих. Милозвучні рядки відображають красу предмета мовлення, передають позитивні емоції мовця. Але, прагнучи до музикальності мовлення, мовець не повинен забувати про закон естетичної доцільності. Іноді прагнення поета до виразності художнього мовлення підказує йому таку фонетичну організацію фрази, яка досить далека від наспівного, гармонійного звучання. Немилозвучність поетичного мовлення нерідко підкреслює складність і драматизм зображуваного, відсутність у ньому гармонії і краси.

Застосування різних фоностилістичних прийомів називають звукописом. Звукопис полягає в особливому доборі слів, які своїм звучанням сприяють образній передачі думки. В поезії використовують різноманітні прийоми посилення фонетичної виразності мовлення. Серед них алітерація – повторення однакових або схожих приголосних. Алітерація – найпоширеніший тип звукового повтору. Це пояснюється доміантним статусом приголосних у мові, саме вони виконують змісторозмежувальну роль. Справді, кожна фонема несе певну інформацію. Однак шість голосних фонем значно поступаються приголосним. Повторення голосних називається асонансом, повторення початкових приголосних у словах – анафорою, повторення кінцевих звуків у словах – епіфорою. Звукові повтори в поетичному мовленні підкреслюють його емоційність, надають повторюваним звукам особливої значущості, посилюють логічні акценти.

Не вводячи термінів, студентам-іноземцям слід показати фонетичні засоби виразності усного українського мовлення. Це буде сприяти не тільки мотиваційному забезпеченню навчального процесу, свідомому й міцному засвоєнню фонетичних знань, виробленню вмінь і навичок усного мовлення, але й приверне увагу до української поезії, викличе інтерес до цього жанру художньої творчості українських поетів.

Використання на заняттях з фонетики віршів як дидактичного матеріалу, з одного боку, дає змогу студентам вільніше відчувати звуковий лад української мови, а з іншого – глибше усвідомити природу вірша, проникнути в тонкощі почуттів і переживань ліричного героя в українській поезії. Зміст поетичних рядків виявляється у кожному звукові. Добір звуків, сполучень їх надає особливої прозорості змістові, створює відповідне змістове звучання, тональність зворушення. Певне чергування наголошених і ненаголошених складів, звукові повтори, звукові акценти, рими відтінюють і підкреслюють інтонаційно-ритмічне членування фраз, рухають поетичну інтонацію, створюють музику вірша. Вивчення української фонетики на матеріалі віршів полегшує запам'ятовування звуків української мови, сприйняття української фонетичної системи. Саме тому увага до віршованої форми набуває принципового значення.

Основним методом вивчення студентами-іноземцями української фонетики має стати спостереження над звуковим ладом вірша. Сутність підходу, що пропонується, полягає у тому, що, осягаючи звуковий лад, осмислюючи звукове оформлення і зміст вірша, студенти-іноземці легше засвоюватимуть фонетику української мови. Така методика не тільки сприятиме свідомому поглибленню знань, виробленню умінь

і навичок з української фонетики, але й посилюватиме культурологічний компонент заняття.

Наведемо приклад проведення такого заняття з теми „Українська фонетика. Звуки української мови. Голосні і приголосні звуки. Позначення звуків літерами. Український алфавіт”.

Перед студентами таблиця, яку використовують під час усього вивчення української фонетики. Завдяки постійному звертанням до таблиці у студентів-іноземців формуються чіткі уявлення про фонетичну систему української мови.

Звуки мови, їхні види

Голосні	Приголосні			
	тверді		м'які	
	дзвінкі	глухі	дзвінкі	глухі
[а]				
[о]				
[у]	[б]	– [п]		
[е]	[д]	– [т]	[д']	– [т']
[и]	[з]	– [с]	[з']	– [с']
[і]	[дз]	– [ц]	[дз']	– [ц']
	[ж]	– [ш]	–	–
	[дж]	– [ч]	–	–
	[г]	– [х]	–	–
	[ґ]	– [к]	–	–
	[л]	–	[л']	–
	[м]	–	–	–
	[н]	–	[н']	–
	[р]	–	[р']	–
	[в]	–	–	–
	–	[ф]	–	–
	–	–	[й]	–
	дзвінкі	глухі		

Студентам також постійно демонструють український алфавіт.

Аа (а), Бб (бе), Вв (ве), Гг (ге), Гг (ге), Дд (де), Ее (е), Єє (є), Жж (же), Зз (зе), Ии (и), Іі (і), Її (ї), Йй (йот), Кк (ка), Лл (ел), Мм (ем), Нн (ен), Оо (о), Пп. (пе), Рр (ер), Сс (ес), Тт. (те), Уу (у), Фф (еф), Хх (ха), Цц (це), Чч (че), Шш (ша), Щщ (ша), ь (м'який знак), Юю (ю) Яя (я). (Усього **33 літери**).

**Літера** – письмовий знак, що позначає звук або сполучення звуків мови.

Як дидактичний матеріал до заняття використовуємо вірш Олександра Олеся „Рідна мова”:

*Рідна мова! Рідна мова!  
Що в єдине нас злива, –  
Перші матері слова,  
Перша пісня колискова.*

*Як розлучимось з тобою,  
Як забудем голос твій  
І вітчизні дорогій  
Говоритимем чужою?*

Розповідаємо студентам, що автор вірша „Рідна мова” – відомий український поет Олександр Олесь. Справжнє прізвисьце, з яким Олександр Олесь вперше побачив світ, – Олександр Кандиба. Його поезії навчають і навчатимуть українців берегти, любити, цінувати свою землю, свій народ, свою мову. Усі його твори служать ідеалам добра, людяності, краси. Вірш поета, який ми прочитали, вчить нас шанувати і берегти рідну мову. Бо хіба ж можна на рідній землі говорити чужою мовою?! Це ж те саме, що любити чужу матір, а не свою.

Виділивши звуки в словах *злива – слова, тобою – чужою*, з’ясовуємо зі студентами, якими звуками вони відрізняються. Нагадуємо, що звук – найменша, неподільна одиниця мовлення. Звуки мови служать для утворення, розпізнавання і розрізнення слів. За допомогою них творяться всі слова української мови. Звуковий лад української мови вивчає **фонетика** (фонема – звук мови, фонетичний розбір – звуковий аналіз). Засоби позначення звуків літерами вивчає **графіка**.

Демонструємо таблицю з українським алфавітом, читаємо літери (загальне знайомство).

Переходимо до засвоєння знаків української транскрипції. Нагадуємо: щоб передати вимову слова, використовують звуковий запис (транскрипцію), який точно відтворює звуковий склад слів. Такий запис беруть у квадратні дужки, кожному звукові в ньому відповідає окремий знак-буква, у слові обов’язково позначають наголос. М’якість приголосних передають спеціальними знаками залежно від ступеня м’якості приголосних, напр.: [п’іс’н’а], [дорог’і]. М’який знак, великі літери та букви *я, ю, є, ї*, *щ* у звуковому записі не вживають.

Записуємо на дошці і в зошитах транскрипцію слів *єдине, розлучимось, чужою*. Фіксуємо увагу студентів на тому, що повної відповідності між звуковим складом слів і позначенням їх на письмі немає.

Розповідаємо, що в українській мові переважають мелодійні звуки. До них належать голосні звуки [а] [о] [у] [є] [и] [і], приголосні дзвінки непарні [в], [л], [н], [р], [м], [й], приголосні дзвінки парні [б], [д], [з], [дз], [ж], [дж], [г]. Усі інші звуки немелодійні, тобто глухі. В українській мові 38 звуків: 6 голосних і 32 приголосні. Голосні звуки відрізняються від приголосних тим, що вони творяться за участю голосу. Через те, що видихуваний струмінь повітря під час утворення приголосних звуків переборює різні перепони, створені мовними органами, виникають шуми, тому приголосні звуки складаються з голосу і шуму або тільки з шуму.

Виконуємо вправи з вимовляння українських звуків.

Звертаємося до ще одного вірша Олександра Олеся:

*Є слова, що білі-білі,  
Як конвалії, **квітки**,  
Лагідні, як усміх ранку,  
Ніжносяйні, як **зірки**.  
Є слова, як жар, пекучі  
І отруйні, наче **чад** ...  
В чарівне якесь **намисто**  
Ти нанизуєш їх в **ряд**.*

(Вірш і його транскрипцію подаємо на інтерактивній дошці).

Виділяємо звуки в потоці звучання вірша, паралельно працюємо з графічним текстом вірша і його звуковою транскрипцією, читаємо. Поступово виділяємо римовані

слова, простежуємо особливості римування, які звуки римуються, з'ясовуємо, завдяки яким звукам створюється особлива мелодійність вірша, які звуки використовує автор, щоб передати доброту, лагідність, ніжність і навпаки – злість, недобррозичливість. З'ясовуємо також, як називається розділ науки, що вивчає звуки мови, звідки походить це слово, добираємо спільнокореневі слова.

Увагу студентів звертаємо на те, чим відрізняються слова *чад* і *ряд*, чи є повна відповідність між звуковим складом слів і позначенням їх на письмі, як графічно передається вимова слова, які літери не вживаються у звуковому записі, виділяємо літери, які позначають два звуки (фонемі), голосний звук, приголосний звук, виконуємо фонетико-графічний розбір слова *намисто*, *конвалії*, послідовно називаючи літери і вказуючи на звуки, які вони позначають. Пропонуємо назвати спочатку голосні звуки, а потім приголосні, повторюємо, скільки голосних і приголосних звуків в українській мові, чим відрізняється вимова голосних і приголосних звуків, які звуки переважають в українській мові – мелодійні чи немелодійні. Як узагальнення сказаного вибудовуємо інформацію про голосні і приголосні звуки в українській мові.

На наступному етапі цю інформацію відтворюємо на матеріалі вірша Лесі Українки „Вечірня година”:

*Уже скотилося із неба сонце,  
заглянув місяць в моє віконце.  
Вже засвітилися у небі зорі,  
Усе заснуло, заснуло й горе.*

*Вийду в садочок та погуляю,  
при місяченьку та й заспіваю.  
Як же тут гарно, як же тут тихо, –  
в таку годину забудеш про лихо!*

*Кругом садочки, біленькі хати,  
і соловейка в саду чувати.  
Ой, чи так красно в якій країні,  
Як тут на нашій рідній Волині!*

*Ніч обгорнула біленькі хати,  
немов маленьких діточок мати.  
Вітрець весняний тихенько дише,  
немов діточок до сну колише.*

Читає вірш викладач, якщо студенти ще не можуть його прочитати. Повідомляє, що автором вірша „Вечірня година” є відома українська письменниця Леся Українка, щедро обдарована талантом, наділена ніжним чутливим серцем, сповненим палкою любов'ю до людей. Це сонячний промінь, що благовістом нового дня пробивається з темряви і кличе, і вабить до світла. Іншої такої жінки-письменниці, борця немає. Її поезії навчають і навчатимуть українців берегти, любити, цінувати свою землю, свій народ. Вона написала багато творів для дітей, і всі вони служать ідеалом добра, людяності, краси. Цей вірш Леся Українка присвятила любій матері. Свій стан, любов до природи поетеса передає словами зі зменшувально-пестливими суфіксами: *біленькі, садочок, місяченьку, рідний, вітрець*. Розглядаємо особливості значення цих слів.

З'ясовуємо, про що цей вірш, яка пора року й час доби відображені у вірші. Пере-

ходимо до розгляду звукового ладу вірша, виділяємо римовані слова (*сонце – віконце, зорі – горе, погуляю – заспіваю, тихо – лихо, хати – чувати, країні – Волині, хати – мати, дише – колише*), розглядаємо звуковий склад деяких слів, напр.: *ма-ти*: [а], [и] – голосні; [т], [м], – приголосні; *ха-ти*: [а], [и] – голосні; [х], [т] – приголосні; *ди-ше*: [е], [и] – голосні, [д], [ш] – приголосні; *ко-ли-ше*: [о], [и], [е] – голосні, [к], [л], [ш] – приголосні; записуємо їх фонетичною транскрипцією.

Виділяємо слова, які відрізняються одним звуком, двома, всіма. Наприклад, слова *тихо – лихо, хати – мати* відрізняються одним звуком [т] – [л], [х] – [м], слова *зорі – горе* відрізняються двома звуками, а слова *сонце – віконце* мають три різні звуки, у словах *неба – місяць* усі звуки різні.

Виконуємо фонетико-графічний розбір слів *віконце, країн*, послідовно називаючи букви і вимовляючи звуки, які вони позначають, характеризуємо ці звуки.

Повторюємо, що мелодійність вірша створюється завдяки чергуванню голосних і приголосних звуків, використанню голосних, які надають віршеві особливої м'якості звучання.

Дидактичним матеріалом для вивчення фонетики і графіки української мови в іншомовній аудиторії можуть служити вірші інших письменників, наприклад, Павла Тичини „Де тополя росте...”:

*Де тополя росте,  
Серед поля стою,  
І шумить, і співа,  
Жито думку свою.  
Шумить жито співа,  
Заохочує жити,  
Вітерець повіва,  
Жито хилить, п'янить...  
Жито шепче мені,  
Як привільно навкруг,  
І тремтить вдалині  
Й потопа виднокруг...  
Гей простори які,  
Любо-мило землі.  
Де не глянь, - колоски  
Та всі, в золоті-сріблі:  
Де не глянь, - колоски,  
Проти сонця блись-блись...  
Лиш ген з краю ліски,  
Ніби дим простяглись...  
Лише скраю ліски,  
А то все, все жита,  
Колоски, колоски,  
Тиха дума свята.*

Випишуємо парами слова, що римуються. Поряд записуємо кількість літер і звуків у них. У цьому вірші римуються такі слова: *стою* (4 літери, 5 звуків) – *свою* (4 літери, 5 звуків) – слова відрізняються одним звуком і мають різне лексичне значення; *співа* (5 літер, 5 звуків) – *повіва* (6 літер, 6 звуків); *жити* (4 літери, 3 звуки) – *п'янить* (6 літер, 6 звуків); *навкруг* (7 літер, 7 звуків) – *виднокруг* (9 літер, 9 звуків).

Далі виписуємо слова з літерами *є, ю, я*. З'ясовуємо, в яких умовах ці літери позначають два звуки: у словах *краю, граю, стою, п'янить, свою, як, які, заохочує* літери *я, ю, є, ї* позначають два звуки, якщо стоять після голосного, апострофа або на початку слова.

За завданням викладача студенти знаходять у тексті слова, в яких літера не позначає звука. Це буква *ь*, яка вказує на м'якість попереднього приголосного на письмі: *блись, вітерець, глянь, простяглись, п'янить, шумить, тремтить, хилить*.

Потім студенти виконують фонетичний аналіз вказаних слів.

*Зразок:*

*росте* – [росте], 5 звуків і 5 букв;

*р* – [р] – приголосний, дзвінкий; *о* – [о] – голосний, ненаголошений; *с* – [с] – приголосний, глухий; *т* – [т] – приголосний, глухий; *е* – [е] – голосний, наголошений.

Робимо висновок про те, що українське письмо добре відбиває звуковий склад української мови і випадків невідповідності між звуками і їхнім літерним позначенням порівняно небагато.

Навчання фонетики української мови студентів-іноземців має на меті забезпечити один з важливих аспектів усного мовлення – вимову. Значення правильної вимови визначається її комунікативною функцією. Від вимови залежить не тільки естетичний, але й змістовий бік мовлення: неправильна вимова призводить до незрозумілості мовлення і викликає порушення процесу усного обміну думками. Тому протягом зазначеної роботи студенти вправляються у вимові звуків, роблять спробу запам'ятати вірші.

Наприкінці наведемо фрагмент заняття з теми „**Основні випадки чергування звуків у – в, і – й**” (просунутий етап).

Мета заняття – удосконалити й поглибити знання про засоби милозвучності українського мовлення через засвоєння основних випадків чергування *у – в, і – й*; навчити студентів правильно використовувати їх у мовленні, уникаючи збігу кількох голосних або приголосних на межі слів.

Нагадуємо студентам, що мелодійність українського мовлення досягається униканням збігу як голосних, так і приголосних звуків. Одним із способів позбутися збігу голосних і приголосних є чергування звуків *у – в, і – й*, яке відбувається в прийменниках *у, в*, сполучниках *і, й* та на початку повнозначних слів.

Покажемо це на прикладі вірша Володимира Сосюри „Любіть Україну”. Спостереження проводимо над кожною частиною вірша. Читаємо рядки, виділяємо сполучники *і – й* і прийменники *у – в*, з'ясовуємо причини їх вибору. Перед цим викладач повідомляє, що українській мові не властивий збіг кількох голосних або приголосних на межі слів, уникнути важкої вимови допомагає **чергування**.

*Любіть Україну, як сонце любить,  
як вітер, і трави, і води,  
в годину щасливу і радості мить,  
любить у годину негоди...*

*І трави, і води* (і перед приголосним), *в годину* (в після голосного), *і радості* (і перед приголосним); *любить у годину негоди* (у між приголосними);

*Любіть Україну у сні й наяву,  
вишневу свою Україну,  
красу її, вічно живу і нову,  
і мову її солов'їну.*

*У сні* (у перед приголосним), *й наяву* (й після голосного перед приголосним); *кра-*

су її, вічно живу і нову (і перед приголосним), і мову її слов'їну (і на початку слова і перед приголосним);

*Між братніх народів, мов садом рясним,  
сіє вона над віками...  
Любіть Україну всім серцем своїм  
і всіми своїми ділами...  
Для нас вона в світі єдина, одна  
в просторів солодкому чарі...  
Вона у зірках, і у вербах вона,  
в кожному серця ударі...*

*В світі* (в після голосного перед приголосним); *в просторів* (в після голосного), *у зірках* (у перед приголосним); *у вербах* (у перед приголосним); *у коханні* (у перед приголосним); *у бою* (у перед приголосним); *і вічно* (і перед приголосним).

Спостереження над мовою поетичних текстів відіграє важливу роль у формуванні в усному мовленні студентів-іноземців української літературної вимови під час читання і говоріння. Безперечно, для спостереження над фонетикою поетичних текстів має бути організовано виконання студентами завдань: вставити прийменники і сполучники на місце пропущених, звірити їх вибір з авторським, пояснити його; побудувати власні висловлювання із вказаними сполучниками і прийменниками тощо.

Саме читання поетичних текстів на уроках допомагає студентам-іноземцям легше засвоїти співвідношення між звуками і літерами, сформувати в них навички визначати звукове значення букв *ї, є, ю, я, щ*.

На тему „Український алфавіт” має бути проведене спеціальне заняття. На інтерактивній дошці – таблиця з українським алфавітом.

Викладач повідомляє, що сукупність букв, розміщених в усталеному порядку, в українській мові називають алфавітом, або азбукою, або абеткою. Слово алфавіт утворене від назв першої та другої літер грецької абетки – „альфа” і „віта”, азбука – від давніх назв перших літер українського алфавіту — „аз” (А) і „буки” (Б). В українському алфавіті 33 літери. Кожна з них має свою назву.

Літери українського алфавіту бувають, крім *ь*, малими (мала літера) і великими (велика літера). Студенти повинні добре запам'ятати порядок розташування літер в алфавіті і навчитися розміщувати слова в алфавітному порядку, а також набути вміння користуватися словниками.

Виконуючи завдання до вірша, студенти мають уміти правильно називати літери. Наприклад, вірш Олександра Підсухи „Мова”:

*Ой, яка чудова українська мова!  
Де береться все це, звідки і як!  
Є в ній ліс, лісочок,  
Пуща, гай, діброва,  
Бір, перелісок, чорноліс.  
І ще й байрак.  
І також розкішна,  
І гнучка, як мрія.  
Можна „звідкіль”, „звідки”,  
Можна „звідкіля”.  
Є в ній „хурделиця”,  
„віхола”, „завія”,*



„завірюха”, „хуртовина”,  
 „хуга”, „заметіль”.  
 Та не в тому справа,  
 Що така багата,  
 Помагало слово  
 Нам у боротьбі...  
 І за все це, мово,  
 Дякуєм тобі.

Пропонуємо студентам виділити слова у вірші, які мають однакове лексичне значення зі словом *ліс* (*лісочок, пуца, гай, діброва, бір, перелісок, чорноліс, байрак*); розмістити ці слова за алфавітом (*байрак, бір, гай, діброва, ліс, перелісок, пуца, чорноліс*), пояснити причину такого розташування. Слово *байрак* стоїть у списку першим тому, що воно починається на літеру *б*, а вона друга в алфавіті, слів на літеру *а* у цьому ряду немає. Слово *бір* стоїть після слова *байрак* тому, що літера *і* в алфавіті стоїть після літери *а* (при розміщенні слів слід враховувати другу літеру, якщо перша літера однакова). Слово *ліс* стоїть перед словом *лісок* тому, що слово *лісок* утворилося від слова *ліс*.

У вірші виділяємо слова, які мають спільне значення зі словом *хурделиця*, і записуємо в алфавітному порядку: *віхола, завірюха, завія, заметіль, хурга, хурделиця, хуртовина*.

Варто пояснити послідовність розташування слів *завірюха, завія, заметіль; хуга, хурделиця, хуртовина*, які мають однакові початкові букви.

Звертаємо увагу на звукове вираження літер *я, ю* у словах *завірюха, завія, хурделиця*, а також букву *ь* у слові *заметіль*.

У слові *завірюха* літера *ю* позначає звук [у] після м'якого приголосного. У слові *завія* літера *я* позначає сполучення звуків [й] та [а], у слові *хурделиця* літера *я* позначає звук [а] після м'якого приголосного. У слові *заметіль* літера *ь* жодного звука не позначає (на письмі передає м'якість попереднього приголосного), а в алфавіті стоїть перед літерою *ю*.

Визначити треба звукове значення літери *щ* в слові *що*. Літера *щ* позначає два звуки [шч]. При розташуванні слів за алфавітом, до уваги беремо перший звук [ш].

Для спостереження над звуковим значенням літер *я, ю, є, і* можна взяти ще вірш Тараса Шевченка „Тече вода з-під явора..”. Вірш короткий, легко запам'ятовується. Прочитавши вірш, викладач повідомляє, що його автор – відомий український поет Тарас Шевченко. Доля не шкодувала йому страждань. Він був сином мужика і став володарем у царстві духа. Він був кріпаком – і став велетнем у царстві людської культури. Вірш, який ми прочитали, – про красу природи. Автор намагається передати нам своє захоплення і замилювання красою природи:

*Тече вода з-під явора яром на долину.*

*Пишається над водою червона калина.*

*Пишається калинонька, явір молодіє,*

*А кругом їх верболози й лози зеленіють.*

*Тече вода із-під гаю та попід горою.*

*Хлопочуться качаточка поміж осокою.*

*А качечка впливає з качуром за ними,*

*Ловить ряску, розмовляє з дітками своїми.*

Пропонуємо студентам виписати слова з літерами *є, ю, ї, я* і простежити, в яких умовах ці літери позначають два звуки (слова *явора, яром, водою, пишається, зеленіють, гаю, горою, осокою, їх, молодіє, хлюпочуться*). Після цього на інтерактивній дошці записуємо правило: **літери я, ю, є, позначають два звуки, якщо стоять після голосного, апострофа або на початку слова.**

Подальші спостереження проводять над віршем Володимира Сосюри „Люблю весну”:

*Люблю весну, та хто її не любить,  
коли життя цвіте, як пишній сад.  
І, мов у сні, шепочуть листя губи,  
і квіти шлють солодкий аромат.*

*Люблю весну, коли плюскочуть ріки,  
коли рида од щастя соловей  
і заглядає сонце під повіки  
у тишині задуманих алей ...*

*Люблю, коли блукає місяць в травах,  
хатини білить пламенем своїм  
і п'є тепло ночей ласкавих,  
а на лугах пливе туманів дим...*

*Весна вдягла у зелень віти в дуба,  
уже курличуть в небі журавлі.  
Люблю весну, та хто її не любить  
на цій чудесній, радісній землі.*

Студентам пропонуємо виписати слова з літерами *щ, ї, є, ю, я* у дві колонки: в першу – слова, в яких ці літери позначають два звуки (стоять після голосного, апострофа, на початку слова), в другу – слова, в яких ці літери позначають один звук і м'якість попереднього приголосного.

Прогнозоване виконання:

**2 звуки**

*її  
як  
заглядає  
блукає  
своїм  
п'є*

**1 звук**

*люблю  
любить  
життя  
листя  
шлють  
плюскочуть  
щастя  
заглядає  
місяць  
вдягла*

Успішне оволодіння фонетико-графічним матеріалом поетичних творів одночасно сприяє оволодінню орфоепічними вміннями, розширенню лексико-фразеологічного запасу, засвоєнню граматичних форм і конструкцій і забезпечує формування графічних умінь. Одночасно засвоюються інтонаційні конструкції української мови.

У процесі формування в студентів-іноземців фонетико-орфоепічних і графічних

умінь можуть бути виділені два етапи: перший – пропедевтичний, на якому засвоюють звуки мови і їх позначення літерами на письмі, другий – просунутий, на якому студенти опановують звукову систему української мови і правила орфоєпії. На початковому етапі читання і слухання віршів можна вводити звукові одиниці паралельно з літерним і відповідним орфоєпічним оформленням, з вимогами щодо норм акцентування та інтонування. Вивчення фонетики української мови на просунутому етапі не слід зводити до повторення. Потрібно виходити з того, що на просунутому етапі студенти в змозі за конкретними фактами побачити прояв закономірностей, за окремим – загальне, можуть досліджувати і встановлювати зв'язки, знаходити аналогії. Принципова відмінність в організації і введенні фонетичного навчального матеріалу на початковому (пропедевтичному) і просунутому етапі полягає в тому, що на просунутому етапі студенти можуть засвоювати узагальнений фонетичний матеріал і, відповідно, узагальнену систему орфоєпічних закономірностей. Так чи інакше, дидактичний матеріал тут також будуть становити поетичні тексти. Саме на матеріалі поетичних текстів студенти виявляють структуру складів, ритміку слова, особливості українського словесного наголосу, навчаються застосовувати отримані знання з фонетики в мовленнєвій практиці, зокрема в самостійному аналізі звукового ладу вірша. При цьому враховується обов'язковість простої структури складу (приголосний + голосний), неприпустимість нагромадження приголосних тощо.

Методика вивчення фонетики і графіки студентами-іноземцями майже виключає визначення понять, зводить презентацію їх до мінімуму, наприклад, назви термінів, зіставлення їх з відповідними термінами в рідній мові студентів-іноземців. Основну увагу приділяють практичній роботі над засвоєнням звукового ладу українського мовлення, а відтак усвідомленню орфоєпічних правил на основі спостережень за звуковим ладом віршів і осмисленню правил.

Запам'ятовуючи віршовані тексти, студенти набувають навичок відтворення (вимови) звуків української мови й активно, спираючись на пам'ять, втілюють їх у власні висловлювання. У цьому процесі розвивається їхній фонологічний слух, хоча практика роботи зі студентами-іноземцями багата прикладами слухових аномалій. І все ж досвід переконує, що саме осмислення і запам'ятовування звукового ладу вірша найбільше сприяє засвоєнню студентами-іноземцями української фонетики, виробленню у них артикуляційних та графічних навичок.

## STUDYING PHONETICS AND WRITTEN ASPECTS OF UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

**Tamara Donchenko**

*M. P. Dragomanov National Pedagogical University*

This article examines the methodical application of poetic texts as teaching material for phonetics and written characteristics while studying Ukrainian as a foreign language and as aesthetic characteristics of a culture.

*Key words:* phonetics, orthoepy (pronunciation), graphics, didactics, alphabet, sounds, letters.